

Mısır, Rejim ve Ordu

Yansı Eraslan

Özel Ege Lisesi Kurucu Temsilcisi

“İslam dünyasında bir buçuk devlet var: Birisi Türkiye, yarımı İran.” Kral Faysal’a ait olduğu iddia edilen bu sözün üstünde düşünmek gerekiyor. Genel Sekreterliğini Ekmeleddin İhsanoğlu’nun yaptığı, eski adı İslam Konferansı Örgütü, şimdiki adı ise İslam İşbirliği Teşkilatı olan ve BM’de daimi olarak temsil edilen kuruluşun 57 üyesi var. Her ne kadar müslüman dünyada öne çıkan üç ülke olarak Türkiye, Mısır ve İran gösterilse de bu 57 ülke arasında devlet geleneğiyle bilinen, öne çıkan, geçmişte model olmuş, bugün de yer yer örnek alınan tek bir ağır top var: O da Türkiye. Öne çıkan bir grubun üyesi olmasına rağmen devlet geleneği ve kurumsal hafıza denilince adı pek geçmeyen Mısır’da olup bitenleri anlamaya çalışırken orduya, yerleşik sistem içindeki rolüne ve ülkenin son 40 yılda geçirdiği aşamalara göz atmak gerekiyor.

Enver Sedat’ın 1970’li yıllarda ülkesinin Sovyetler Birliği’ne yakın durma politikasından tamamen vazgeçmesiyle Mısır ordusu ciddi bir dönüşüme de karar vermiş oluyordu. Temel olarak piyade sınıfına ağırlık veren, zayıf hava kuvvetleri olan, savunma görünümlü ordu artık yüksek taarruz gücü olan bir yapıya doğru adım atıyordu. Mısır ordusu 1975 yılından başlamak üzere yaklaşık çeyrek yüzyıl içinde 28 milyar dolar ABD yardımı aldı. Yardımlar genellikle silah satışları, personel eğitimi ve ortak tatbikatlar şeklinde gerçekleşti. Bu süre zarfında, özellikle 1980’li yıllarda, eski teknoloji ürünü olan Sovyet yapısı askeri deniz araçları Amerikan yapımı olanlarla yer değiştirdi ve personel eğitimleriyle destek sağlandı. Ancak satın alınan onca silaha ve yeni teknolojiye, ortaklaşa yapılan tatbikatlara rağmen (örneğin 1981’de başlatılan ve iki yılda bir gerçekleşen “Parlak Yıldız” gibi) Mısırlı

analistlerin, baş düşman İsrail lehine ABD'nin daima bir teknolojik fark bıraktığında hemfikir olduklarını söylemek mümkün. Bununla birlikte ve ülkeler arasında hiç azalmayan doğal gerilime rağmen, Mısır devlet başkanı Enver Sedat ve İsrail başbakanı Menahem Begin'in ABD gözetiminde 1978'de imzaladıkları Camp David Sözleşmesi'ne olan bağlılık sayesinde bu fark fazla sorun yaratmıyor olsa gerek. Yeter ki ABD'nin -stratejik ortağı, partneri, arkadaşı, dostu, ezcümle yakınında olanları- yarı yolda bırakması söz konusu olmasın. Buna kim güvenir, sırtını dayarsa hesabını da muhakkak ona göre yapacaktır. Aynen son iki yılda önce Mübarek'in, sonra da onu devirenlerin yaptıkları kimi hesapların Bağdat'ın dönebildiği gibi. İsmet İnönü'ye atfedilen meşhur söz kulaklardadır: *“Büyük devletlerle ilişki kurmak ayıyla yatağa girmeye benzer.”*

Mısır ordusuyla sivil güçler arasındaki ilişkiyi anlamak için öncelikle ordunun neyi tehdit olarak telakki ettiğine ve ne zaman göreve çağrıldığına bakmak gerekiyor. Enver Sedat 1981'de öldürüldüğünde, düşük ücret alan Merkezi Güvenlik Güçleri (CSF) 1986'da ayaklandığında, 1991 ile 1996 arasında sistem dışına itilen dini grupların karıştığı olaylarda 1.000'den fazla insan öldüğünde, turistik bölge Luksor'da 58 kişi öldürüldüğünde hep akıllara ordu geldi. Ancak örneğin Luksor katliamında 14 yaralının hastanelere kaldırılmasından başka görev üstlenmeyen ordu terörizmle olan mücadelede rol almak istemedi ve bunun yerine dış güçler karşısında caydırıcı ve kararlı bir kuvvet olmaya talip oldu. Ordunun özellikle radikal örgütlerle olan mücadelesi için kurulan -ve isyan polisi olarak bilinen- CSF'nin zaman zaman bu yapıların etki alanına girmesi konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Nitekim 1986 ayaklanmasının ardından bu kuvvetin içinden 20.000 kişinin ayıklanması (atılması) iç mücadelede rol verilen ordunun nerelere sürüklendiğine iyi bir örnek teşkil ediyor.

Mısır ordusu ekonominin genel görünümü içinde ciddi olarak yer tutan bir yapıya sahip ve kendisine alternatif gelir kaynakları bulmada son derece becerikli. Kimileri imtiyazlı veya tekel özelliğini haiz kuruluşlar kuran ordu, askeri kuruluşlar, sahip olduğu ticari şirketler, kıdemli veya emekli olan mensuplarının yönetici veya ortak olduğu özel sektör kuruluşlarıyla olan ilişkileri sayesinde yerleşik yapı içinde daima kendisine ve üyelerine ayrıcalıklı bir yer tutmayı başardı. Dönemin askeri üretimden sorumlu devlet bakanı Muhammed el-Gamvari'nin deyişiyle, *“devlet, herhangi bir sektörün askeri endüstriye sahip olmasına izin vermez.”*

Ancak ordunun ekonomideki rolü bununla bitmiyor. Şehirler büyüdükçe, daha önce askeri üs olarak kullanılan toprakların satışından elde edilen muazzam kazançları buna dâhil etmek gerekiyor. Toprak ıslahı, su arıtma, çöp imhasına kadar değişik alanlara yayılan ordu, artan şehirleşme ihtiyacını karşılamak için geliştirilen yeniden iskân projelerinde bile rol aldı. Kanal inşası, yeni şehirler ve ticaret bölgeleri kurulmasını da içine alan el-Selam Kanalı ve Güney Vadi projeleri ilk akla gelenlerden.

Tüm bunlarla birlikte, ne tür yan faaliyetler ve ekonomik girişimler içinde olursa olsun “rejimin koruyucusu” olarak addedilen Mısır ordusu daima devlet başkanına bağlılığı olan, kıdemli görevleri daima başkan tarafından doldurulan, subayları rotasyona tabi tutulan bir yapı içinde tutulmaya çalışıldı ve ulusal bir övünç kaynağı olarak görüldü. Uluslararası ilişkilerde sıklıkla tekrarlanan “Mısır’sız savaş, Suriye’siz barış olmaz” sözü boş yere değildir.

Ordu-rejim-Müslüman Kardeşler (MK) üçgeninde yıllardan bu yana süren bir gerilim var. Özellikle batı medyasının “dini gruplar” olarak adlandırdığı grupların dâhil olduğu şiddet hareketleri 1990’lı yılların başında dikkat çekici bir hâl aldı. Hükümetin, bu militanların rejim için tehdit oluşturmaya başladığını değerlendirmesi sonucunda sert bir bastırma hamlesi başlatıldı. Siyasi muhalif olmaları veya şiddete karışmaları gerekçeleriyle 1989-1997 yılları arasında 17.000’den fazla kişi tutuklandı. Hükümet, Enver Sedat’ın öldürülmesi sonrasında ilan edilen olağanüstü hâl uygulamasının devam etmesinden de yararlanarak pek çok militanı suçları bile bilinmeden alıkoydu ve bu kişilerin pek çoğu askeri mahkemelerde yargılandı. Bu hamle hükümetin zorlayıcı stratejisinin ilk ayağını teşkil ediyordu.

İkinci aşamada tüm siyasi muhalifler ortadan kaldırıldı veya etkisizleştirildi. Seçimlerde hükümet yanlısı adaylar desteklenirken muhalifler tehdit ve taciz edildi; hatta fiziksel saldırılara maruz kaldı. Bu sayede iktidar partisi parlamentodaki sandalyelerin %68’ine sahip iken 1990 seçimlerinde bu oranı %79’a çıkardı. Sadece beş yıl sonra bu oranın ülke tarihindeki en yüksek seviye olan %94’e çıktığını görüyoruz. Buna, Mısır hükümetinin sol görüşlü Tagamu Partisi’ni ve neo-liberal Vafd Partisi’ni -çeşitli ödüllendirmelerle- “İslami gruplar” karşıtı güçlere katılmaya ikna etmesini de eklemek gerekiyor.

Son olarak, hükümetin özellikle bağımsız ve sivil kuruluşlara yönelik hamlesi geldi. Hükümet, özellikle “bağımsız” olarak adlandırılan camilere ve Cuma hutbelerine tam olarak hâkim olmaya başladı. Çeşitli profesyonel kuruluşlara ve dini grupların etkisi altında kalan kimi öğrenci kuruluşlarına (birliklerine) karşı harekete geçilmesi bunu takip etti.

Bu mücbir uygulamaların yanında elbette yumuşak tedbirler de alındı. Kamusal yaşamın daha görünür bir şekilde “İslami” hâl almaya başlaması, halk diplomasisi oyunuyla İslami grupları etkisizleştirmeyi hedefliyordu. Televizyonlarda daha fazla dini programlara yer açılması, resmî yayıncıların daha fazla İslami kitap basmaya başlaması hep bu günlerde görüldü. Dinin siyasetin bir parçası hâline getirildiğini iddia edenlerin, bundan rahatsızlık duyanların ve kendini “laik” olarak adlandıran oyuncuların aynı oyunu, daha pervasızca izlemesi sıradan hâle geldi. Enver Sedat döneminin sözcüsü Tahsin Beşir’in ifadesiyle, *“Politik İslam, güce olan talebi yönüyle kontrol altına alındı; ancak toplumun islamizasyonu zemin kazandı.”*

İkinci olarak, hükümet ihmal ettiği çeşitli yerlere, örneğin Yukarı Mısır bölgesine daha fazla kamu hizmeti götürmeye başladı. Bu sayede, örneğin 370 kişinin öldüğü ve 3.300 kişinin yararlandığı Ekim 1992 depreminde ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırmada hükümet görevlilerinden çok daha başarılı olan dini grupların etkisinin kırılması hedeflendi. Ancak doğal felakete müdahalede hükümet dışı kuruluşların yardımlarının yasaklanması kararı, Mısırlılar’ın mı, yoksa Mısır hükümetinin mi yararının hedeflendiği konusunda ciddi tereddütler oluşturdu.

Üçüncü olarak Mısır hükümeti, bu grupların büyük stratejik yanlışlarından ve aşırılıklarından yararlanma konusunda hiç zafiyet göstermedi. Örneğin, Mısır İslami Cemaat örgütüne mensup 6 silahlı teröristin 1997 yılında Luksor’da polis kıyafetleri içerisinde Kraliçe Hatşepsut tapınağını ziyaret eden çoğunluğu İsviçreli ve Japon 58 turisti öldürmeleri ve ülkenin iki milyar dolar turizm gelirinin kaybolmasına sebep olmaları, Mısır halkında bu

gruplara karşı büyük bir infiale sebep oldu. Bu ve benzeri olaylar aslında bu grupların da insani ve akıllıca davranmadıklarını ortaya koyuyor.

Yumuşak hamleler sürecinin son aşaması ve belki de en önemlisi Mısır hükümetinin iş dünyasıyla güçlü ilişkiler kurmaya karar vermesi idi. Türkiye'deki bazı uygulamalara benzer şekilde Mübarek hükümetinin seçkin bir iş grubu oluşturmak istemesi, bu elit gruba özellikle bazı özelleştirme kararlarında imtiyazlar tanınması, çeşitli seyahatlerde resmî görevlilere eşlik etme imkânı sağlanması, kurulan "Gore-Mübarek Ortaklığı" ile hükümetlerdeki bağlarının güçlenmesi ve gerek Mısır'da, gerekse ABD'de karar vericilerle yakınlaşmalarının mümkün kılınması bu ilişkiler ağının bir parçasıydı.

Bugüne geldiğinde Mısır ordusunu daima rejimin -ki, Mübarek döneminde sadece devlet başkanının- koruyucusu ve sistemden her manevrayla ustalıkla nemalanan bir ekonomik güç olarak görebiliriz. Ayrıca batı dünyasının daima erişiminde olan, onun aktörleriyle işbirliğinde tereddüt etmeyen ve onun çıkarlarıyla hemdem olurken her türlü hukuk ve demokrasi karşıtı uygulamayı hayata geçirebilen bir oyuncu olarak da adlandırabiliriz. On yıllardan bu yana kendi halkıyla olan mücadelesi bitmeyen ordunun 8 Temmuz 2013 tarihinde 5'i çocuk 53 kişinin öldürülmesi, yüzlerce kişinin yaralanması olayıyla siciline eklediği son utanç vesikası kolay kolay unutulmayacak.

Mısır darbesinin ve satranç tahtasının geri planını anlamak belki yıllar sonra mümkün olacak; ancak pek çok bilinmez içinde şunları sormak yerinde olsa gerektir: Abluka ve ambargo sebebiyle havadan, denizden ve karadan erişimin mümkün olmadığı Gazze'de yaklaşık bir buçuk milyon kişi dünyanın en büyük açık hava hapisanesinde yaşamak zorunda

birakılırken tek ulaşım noktası olan Refah sınır kapısını kapayan, Gazze'ye geçiş tünellerine sık sık müdahale eden ordunun bu hayati kararının rasyoneli nedir? “Laik” ordunun darbesi, laiklik kelimesinden bile ürken Körfez ülkelerinden neden böylesine destek görüyor? (Suudi Arabistan'ın beş, Birleşik Arap Emirlikleri'nin üç milyar dolarlık yardımından söz ediyoruz.)

Öte yandan yan yana gelmeye bile tahammülü olmayan bazı müslüman ülkeler neden darbe destekçiliğinde buluştular? Orta Doğu ve Körfez'de yaprak kımıldasa görüş beyan eden İsrail'in Mısır gibi bir ülkedeki gelişmeleri sessizce izlemesi ne anlama geliyor? Mursi iktidarının ilk günlerinde Camp David barışının sürdürülüp sürdürülmeyeceği Batı'nın gündemindeyken ve garantiler beklenirken Batı'nın bugünkü sükûneti anlamlı değil mi? İktidara geldikten sonra barışın sürmesine prensipte bağlı kalmakla birlikte “*barış ve adalet Filistinliler için de sağlanmadığı sürece Camp David Antlaşması gerçekleşmemiş olarak kalacaktır*” diyen, bu uzlaşmanın bir parçası olarak Filistin devletinin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına göre kuruluşunu öngören Çerçeve Anlaşmasının hayata geçirilmediğini hatırlatan Mursi'nin ve yol arkadaşlarının yaklaşımı yaşanan gelişmeleri hazırlamış mıdır?

Ve nihayet, on üç milyondan fazla oy alarak göreve gelen bir siyasetçiyi ve dünya görüşünü mahkum etmeyi meşrulaştırmak adına, sandığın demokrasinin tek göstergesi olmadığına dile getirilmesi (sanki tek göstergesi olduğu iddia ediliyormuş gibi) ve Mısır yıllardır kurumsallaşmış bir demokrasiyle yönetiliyormuş gibi yalnızca on dört ay önce seçim kazanmış bir liderin ülkedeki demokratik gelişimi sağlayamamakla itham edilmesi ne kadar samimidir? On altıncı yüzyılın başında yaklaşık 500 adet devlet, beylik, prenslikten oluşan Avrupa'da 20. yüzyılın başında bu sayı 25'e inmiş ve bugüne gelebilmek için sayısız devlet

ve benzeri yapı (antite) tarihin çöplüğüne atılmışken Mısır'ın bir yılda olgun bir demokrasi olacağı mı hesaplanıyordu? Devlet olabilmek, kurumlar kurabilmek, uzlaşmayı öğrenmek ve olgunlaşmak için yüzyıllar geçmesi gerektiğini Batı bizzat tecrübe etmişken kendi dışındaki dünyanın bu seviyeye birkaç yılda gelmesini, -beklendiği üzere- gelemiyorsa kendi değerlerinin ters yüz edilmesini “sessizce onaylamasını” nasıl izah edeceğiz?

İddia edilen, herkesin kendince tarif ettiği ve hep Batı oryantalizminden gelen tanımlarla açıklanmaya çalışılan “Politik İslam”ın gücünün artması ise bu alışık olduğumuz riyakâr tavrı onu daha da kuvvetlendirecektir. Ne yazık ki her ülke Türkiye kadar şanslı değil. Her devletin kurucu kadrosu Türkiye kadar becerikli ve vizyoner değil. Her halk Anadolu toprağının sahipleri kadar sabırlı, sebatkâr ve hoşgörülü değil. Ve her devlet olgunlaşmak için yüzyıllarca bekleyemeyecek.

Kaynaklar:

Alterman, J. B. (2000). *Egypt: Stable, but for How Long?* The Washington Quarterly. Autumn.

Ayoob, M. *Security of Third World Countries*. “State-Making and Third World Security”, pp. 25-36, edited by Jasjit et al (1211 Geneva 10: Dartmouth Publishing Company Copyright 1993)

Frisch, H. (2001). *Guns and Butter in the Egyptian Army*. Middle East Review of International Affairs. Volume 5, June.